

Наталія Дічек

ORCID iD 0000-0002-2185-3630

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу історії та філософії освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
вул. Січових стрільців, 52-Д, 04053 Київ, Україна,
n.p.dichek@gmail.com

РОЗВИТОК ФІЛОСОФСЬКИХ І ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

У статті висвітлено провідні ідеї українських учених – філософів, психологів, педагогів – про шляхи гуманізації освіти у період її реформування на дитиноцентричних засадах (1991-2014). Відображено положення особистісно орієнтованої парадигми освіти, генетичної психології, психології творчості, підходи до обґрунтування освіти обдарованих дітей. Обґрунтовано, що з середини 1990-х років навчання і виховання в українській школі почали модернізувати у дусі нової постнекласичної моделі освіти, згідно з якою цінністю було визнано не набуття особою суми знань, а розвиток її потенцій і можливостей, процес її творчої самоактуалізації та самореалізації, тобто особистісно орієнтована модель шкільної освіти. Показано, що українські вчені у своїх дослідженнях узаasadнювали гуманістичну парадигму суб'єктності, водночас у вивченні особистості школяра зберігалася методологія діяльнісного підходу.

Ключові слова: діяльнісна парадигма; індивідуальний підхід; обдарованість; особистісно орієнтована освіта; постнекласична модель освіти; творчий розвиток.

<https://doi.org/10.28925/2078-1687.2019.1-2.1528>

Вступ. Зародження і розгортання процесів гуманізації навчання в українській школі, яке здійснювалося у формі індивідуалізації й диференціації (зовнішньої і внутрішньої) середньої освіти, стало предметом нашого тривалого дослідження. Аналізуючи в хронологічній послідовності (починаючи з кінця XIX ст. – протягом XX ст.) розвиток ідеї і практики психологічного забезпечення індивідуалізації шкільної освіти в Україні (Дічек, 2013, 2015, 2017, 2018), переходимо до аналітичного висвітлення напрацювань вітчизняних учених, здійснених у перші десятиліття незалежності нашої держави. Як довело дослідження, ідеї диференціації й індивідуалізації навчання з плином десятиліть стали головним чинником реалізації прагнення освітян забезпечити розвиток і набуття знань кожною дитиною, тобто згідно з її індивідуальними можливостями і потребами соціуму у широкому, культурно-історичному сенсі. Водночас і нині немає підстав стверджувати, що потенціал індивідуалізації вичерпано.

Оскільки зміст термінів і понять, пов'язаних з індивідуалізацією та диференціацією в освіті, залишається предметом дискусії, то концептуально вивчення проблеми ґрунтуємо на таких міркуваннях: родовим поняттям вважаємо індивідуалізацію навчання; диференціацію навчання розглядаємо не у суто дидактичному визначенні (як «врахування індивідуально-типологічних особливостей учнів завдяки їх організації в групі, різні за побудовою процесу навчання» (Дидактичні засади, с. 5), а в найширшому сенсі – як «урізноманітнення форм, засобів, методів задоволення потреб особи у навчанні» (Нариси з історії, с. 66–67). У контексті дослідження розвитку української шкільної освіти в хронологічних межах останніх десятиліть процеси диференціації й індивідуалізації навчання визначаємо як інструменти впровадження прийнятої науково-педагогічною спільнотою України особистісно орієнтованої парадигми освіти (середина 1990-х років), внаслідок чого зазначені підходи до організації педагогічного процесу зазнали поглиблення й розширення. Завдяки чому? Наше дослідження показує – великою мірою завдяки різнобічній

психологізації навчання, виховання, соціалізації. Виникає дослідницька необхідність спробувати узагальнення ще не систематизований досвід й знання про перебіг і вкорінення особистісно орієнтованого навчання в освітньому просторі незалежної України.

Вихідні положення щодо дидактичного складника досліджуваної проблеми ґрунтували на працях Л. Виготського (1956), С. Гончаренка (1994), Г. Костюка (1989), А. Перевозного (2007), С. Подмазіна (2000), О. Пометун (2005), О. Савченко (1999, 2012), М. Сікорського (1988), О. Топузова (2008), О. Ярошенко (1999). Водночас у ході джерельного пошуку нам не вдалося знайти предметно спрямованих студій з історії розвитку в Україні ідей про запровадження особистісно орієнтованого навчання в середній школі. Контекстуально близькими, але присвяченими висвітленню теоретико-методологічних аспектів становлення і розвитку української психологічної науки у цілому, є студії про етику і мораль в історії психології В. Турбан (Становлення психологічної думки, 2014, Становлення базових парадигм, 2017), про ідеї суб'єктної активності, біографічний метод дослідження здібностей І. Поклад (Становлення базових парадигм, 2017), про постнекласичну парадигму у розвитку української психології Л. Сердюк і Г. Чайки (Становлення базових парадигм, 2017). Маємо підстави стверджувати, що наше дослідження не має аналогів.

Мета статті – висвітлити й проаналізувати здобутки українських учених у контексті обґрунтування теоретичних засад і практичних шляхів упровадження особистісно орієнтованої середньої освіти.

Джерельний евристичний пошук, змістовий аналіз опублікованих нормативно-правових і законодавчих актів, наукових текстів, герменевтичний підхід до їх тлумачення, контент-аналіз тематики психолого-педагогічних досліджень становлять теоретико-методологічне підґрунтя дослідження, що сукупно дало змогу дійти вірогідних узагальнень. Вивчення піднятої проблеми обмежено хронологічними рамками перших десятиліть буття України як суверенної держави. Відповідно до історико-генетичного підходу, розроблення і реалізація вченими наукових ідей, котрі досліджуємо, одержання результатів досліджень тлумачимо як процес, тяглий у часі, тобто часові межі є доволі умовними (зародження і втілення ідей може розпочинатися трохи раніше, чи продовжуватися поза хронологічними межами).

Філософські засади утвердження в Україні особистісно орієнтованої освіти. Оскільки в основу оновлення освітніх інститутів завжди закладають певні теоретико-філософські положення, як орієнтири поступу, то аналіз вирішення проблеми запровадження в українській освіті особистісно орієнтованої парадигми, що за висловом академіка НАПН України І. Беха стала «новою освітньою філософією» (Бех, 2003, с. 37), почнемо з аналізу її філософських засад.

Узасаднення й практична реалізація особистісно орієнтованої освіти, у першу чергу, безперечно, пов'язана з філософськими ідеями й діяльністю академіка НАПН України В. Кременя, який обґрунтував її філософсько-педагогічне підґрунтя. У виступі на II з'їзді працівників освіти України (2001 р.) він наголосив на зміні самої парадигми людського прогресу, основним виміром і важелем якого стає розвиток особистості. В. Кремень фактично окреслив програму дій в освітній галузі, сформульовану в Національній доктрині розвитку освіти України до 2025 р. (Національна доктрина, 2001), що була спроектована командою фахівців за його очільництва (на той час В. Кремень був міністром освіти і науки України). Зміст цього документу, схвалений делегатами з'їзду, визначав ключові напрями розвитку освіти відповідно до вимог часу, орієнтуючи її на європейські традиції й гуманістичні цінності. На переконання іншого українського філософа освіти, академіка В. Андрущенка, цей документ і донині не втратив свого значення і заслуговує на осмислення, оскільки «цілком компетентно встановлював правила і норми розвитку освіти у європейському напрямі» (Андрущенко, 2017, с. 105).

Уперше в історії української освіти у Доктрині пріоритетними напрямками державної політики у галузі освіти проголошувалися «особистісна орієнтація освіти; формування національних і загальнолюдських цінностей» (Національна доктрина, 2001). За цими рядками державного документу безперечно стоять і світоглядні переконання ідейного фундатора Доктрини В. Кременя, переконаного у тому, що для українців «вперше за всю нашу історію відкрилася широка можливість для особистісного самоствердження, і головним каталізатором цього процесу є творчість» (Кремень, 2009, с. 148). Зауважимо, що категорії «творча діяльність», «творче самоствердження», «творчість» є одними з базових у філософсько-педагогічних розмислах ученого (Кремень, 2005, 2009, 2014).

Надважливим вважаємо те, що проголошення особистісної орієнтації освіти дало поштовх трансформації ставлення у суспільстві до освіти і до особистості дитини-учня, адже їх було визнано ключовими цінностями. Тоді, у перший рік нового тисячоліття В. Кремень з трибуни освітянського з'їзду зазначив: «...саме від роз-виненості кожної особистості буде залежати доля держави і нації» (II Всеукраїнський з'їзд, с. 27).

У виступах і доповідях, у фундаментальних наукових творах учений обґрунтував міркування щодо сучасних засад філософії освіти, котру розглядає як «новий теоретичний дискурс у вітчизняній педагогіці та суспільній науці в цілому» (Кремень, 2009, с. 439). Ключовими концептами філософії освіти за В. Кременем постають людиноцентризм й інноваційна особистість, на яку покладається багато надій в ситуації Пост-модерну (Кремень, 2009, с. 439), котрий характеризується мінливістю та множинністю буття. Розглядаючи проблеми й суперечності глобального світу й інформаційне середовище як умову нового буття особистості, вчений вмотивував стратегію людиноцентризму в освіті як «перенесення центру діяльності на людину – її творчість, розум, уяву, волю... на формування в неї здатності до нестандартних, якісно нових рішень та дій» (Кремень, 2009, с. 503). Понад це, він зазначає, що для розвитку всіх сфер соціального простору філософія людиноцентризму – «один з основних способів вирішення складних проблем сьогодення» (Кремень, 2009, с. 502). На його переконання, щоб раціонально і випереджально трансформувати національну систему освіти, слід насамперед усвідомити, зрозуміти суть сучасних суперечливих цивілізаційних змін, враховуючи і реалії сьогодення, і прогнозовані перспективи руху суспільства: «Глобалізація небезпек і ризику в постіндустріальному світі вимагає посилення педагогічної компоненти цивілізаційного процесу» (Кремень, 2009, с. 187). Як «один з представників гуманістичної педагогічної науки України, що, увібравши найкраще з багатовікової своєї історії, прагне відповідати запитам сьогодення, а ще більше – вимогам майбутнього» (Прокопенко, 2012), він виступає за принципово важливе осучаснення *уявлень* про сутність, можливості і призначення освіти.

Виходячи з того, що українське суспільство засобами освіти покликане підготувати «особистість, здатну до творення змін і сприйняття змінності», бо це забезпечить кон-

курентоспроможність нації, оскільки змінність перестає бути винятком, а стає правилом нової дійсності (Кремень, 2007, с. 15), В. Кремень увів у науковий обіг поняття «інноваційна знаннева людина», яким характеризував образ особистості близького майбутнього, підкресливши, що знання мають бути її органічною, визначаючи її поведінку і характер дій (Кремень, 2007, с. 13–14). Сформувавши таку інноваційну людину, наголошує вчений, можливо лише у процесі освіти, базованої на засадах дитиноцентризму «у значенні уваги до кожної конкретної дитини з її сутнісними характеристиками на всіх етапах освітньої діяльності – від дошкілля, через школу, профтехзаклад й університет» (Кремень, 2007, с. 19).

В одному з виступів перед науковим загалом України (2016 р.) В. Кремень акцентував увагу наукової спільноти на тому, що «сучасна освіта має максимально наблизитися до здібностей кожної конкретної дитини. Це означає, що ми, освітяни, разом з батьками маємо допомогти дитині пізнати свої таланти, допомогти їх розвинути. Тоді, ставши дорослою, ця людина максимально реалізує себе, оскільки вона займатиметься улюбленою справою і робитиме це фахово. А держава, де мільйони людей займатимуться такою роботою, буде розвиватися несуперечливо і динамічно» (Кремень, 2016, с. 22).

У розгортання концептуальних конструктів підходу до розвитку сучасної української філософії освіти академіком В.Кременем було запропоновано розгляд проблеми взаємозв'язку і взаємодії сучасної освітньої теорії і синергетики, виходячи з твердження, що навчання – це нелінійний, відкритий діалог людини з самою собою та іншими людьми (Кремень, 2012, с. 11, с. 18). Він переконливо аргументував, що у сенсі синергії процес навчання є процесом взаємного конструювання та творення вчителя (викладача) й учня (студента), це нелінійна ситуація відкритого діалогу, прямого і зворотного зв'язку, солідаристичного освітнього процесу, це породження знання самим учнем, його активна і продуктивна творчість, це розвиток педагогічних практик у процесі формування особистості учня й учителя, які завдяки спільній активності починають «жити в одному «темпосвіті» (Кремень, 2012, с. 11, с. 18). Застосований вченим до розв'язання проблем освіти синергетичний контекст дає можливість одержати не лише системний підхід до освіти, а системну динаміку і механізми

самоорганізації суб'єктів освітнього простору, забезпечити єдність змісту навчання і виховання.

Наголосимо також, що зусиллями В. Кременя, а також інших учених-освітян України – В. Андрущенко, І. Бега, М. Боришевського, О. Савченко – в усіх ланках освіти поступово запанувала постнекласична модель навчання, виховання, соціалізації, спрямована забезпечення самоактуалізації і розвитку підростаючої особистості.

Так, академік І. Бех обґрунтував виховну методологію особистісно орієнтованого виховання, утворену ним з низки «виховних інваріантів», тобто усталених закономірностей, на основі яких педагог може науково обґрунтовано здійснювати виховний вплив на дитину (Бех, 2004, с. 89). До таких інваріантів, або – стратегій виховання, вчений відніс: формування у суб'єкта здібності і бажання усвідомлювати себе як особистість, що автор зазначив як «головне завдання виховного процесу»; культивування у вихованців цінності іншої людини у сув'язі з формуванням образу «хорошого іншого»; використання вихователем «ефекту генерації» (процес породження, генерування дитиною знань-суджень морально-духовного змісту); культивування у вихованців досвіду свободи прийняття власних рішень; створення виховних ситуацій, що «актуалізують глибинні резерви душі» (Бех, 2004, с. 91). Розроблена І. Бехом теорія особистісно орієнтованого виховання, основана на ідеях гуманістичних концепцій особистості (Ш. Амонашвілі, Б. Зейгарник, Р. Бернс, С. Рубінштейн, Е. Фром), викладена в двотомній праці «Виховання особистості» (Бех, 2003), не лише стала віхою в історії української педагогіки, а й справили визначний вплив на реформування освітньо-виховного середовища в дусі суб'єктності.

Психолого-педагогічні засади утвердження в Україні особистісно орієнтованої освіти Ґрунтуючись на вітчизняних та зарубіжних теоретичних положеннях, пов'язаних з упровадженням особистісно орієнтованої освіти, українські вчені на порубіжні віків розширили дослідження різних аспектів згаданої стратегії модернізації освітньої сфери. До провідних наукових студій, в яких обґрунтовано теоретико-психологічні основи особистісно орієнтованої парадигми освіти, у тому числі й шкільної, слід віднести праці академіка НАПН України, професора С. Максименка та науков-

ців очолюваного ним Інституту психології імені Г. С. Костюка, зокрема – з лабораторії психології навчання.

Особистісно орієнтована тематика наукових досліджень, виконуваних з кінця 1990-х років, чітко відображена у формулюванні основних напрямів діяльності наукового підрозділу: проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти, вивчення психолого-педагогічних умов розвитку особистісної активності в освітньому просторі, визначення психологічних чинників самореалізації особистості в освітньому просторі, вікові закономірності становлення особистості учня (Лабораторія психології творчості). У ході досліджень було виявлено та досліджено структуру освітнього простору, його розвивальний потенціал, чинники, що визначають психічний розвиток особистості в освітньому просторі певного типу. Як свідчать звіти Інституту психології імені Г. С. Костюка (Інститут психології імені Г. С. Костюка, офіційний веб-сайт), особистісно орієнтовані результати наукових досліджень лабораторії використовуються і впроваджуються у навчальній роботі у вигляді: програм пізнавального та особистісного розвитку дитини молодшого та середнього шкільного віку (загальноосвітні середні школи та ліцеї); діагностичних методик «Психологічний інструментарій»; матеріалів загальних та спеціальних курсів, підготовлених для студентів-психологів та студентів-медиків; корекційних та тренінгових програм (підготовка психологів, соціальних та медичних працівників), індивідуального консультування (батьків, школярів, студентів, учителів, практичних психологів).

Для дотримання історико-генетичного й об'єктивного підходу до відображення історії науки, уточнимо: ще з кінця 1970-х років академік С. Максименко почав розвивати наукову школу психології навчання, в основу якої заклав обґрунтовану ним теорію генетичної психології особистості та генетико-модельовальний метод її дослідження, що полягає у «наданні можливостей особистості вільно функціонувати й розвиватися за власними законами, але водночас наданні їй (керуючи цим процесом) таких можливостей (природних й соціальних), які можна емпірично зафіксувати й верифікувати» (Максименко, 2004, с. 6). Численні учні й наукові послідовники вченого всебічно, у різних аспектах, продовжують розробляти її положення.

Як довів академік С. Максименко (2002), використовуючи генетико-моделювальний метод дослідження процесу становлення особистості, можна розвивати різні типи учіннєвої діяльності і вивчати закономірності формування психічних новоутворень залежно від змісту навчальних предметів, а також дослідити реальні зміни, що відбуваються в становленні та розвиткові учня як унікальної цілісної особистості (Максименко, 1998, 2004). Він аргументував, що з погляду генетико-моделюючого аналізу школа має «організувати самостійну діяльність учіння дітей так, щоб вона давала не лише абстрактну, не зрозумілу дитині користь, а й радість і задоволення від можливості самовиявлення» (Максименко, 2008, с. 17). Вагомим для розвитку особистісно орієнтованої парадигми освіти стало й таке обґрунтоване вченим методологічне положення: «людську особистість слід розуміти як відпочаткову цілісність, що саморозвивається, тобто завжди має свої власні внутрішні інтенції руху й самозміни, розвиток не спричинюється оточенням, він з ними *взаємодіє*» (Максименко, 2008, с. 15–16).

Водночас, відстоюючи ідею «радість від розвитку» (А. Маслоу), український вчений пояснив, що навіть дитина з серйозними відхиленнями може пережити радість розвитку, якщо у ході навчання їй буде забезпечено реалізацію потягу до нового і власних змін та враховано її реальні можливості (Максименко, 2008, с. 16), тобто буде у повній мірі реалізовано особистісно орієнтований, індивідуалізований підхід до неї. Лише та форма навчання, що сприяє отриманню дитиною радості від навчання, котре не завжди є легким, від можливості самовиявлення у здобутті нових знань «виправдовує фізичні і моральні витрати дитини, згаяний час, регламентовану життєдіяльність» (Максименко, 2008, с. 15).

На думку сучасного дослідника історії української психології В. Турбан (2017), в обґрунтованій С. Максименком парадигмі онтогенетичного становлення суб'єкта набули подальшого розвитку ідеї видатного вітчизняного психолога, академіка Г. Костюка.

Вагомим науковим здобутком лабораторії психології навчання під керівництвом академіка С. Максименка стало створення колективної монографії «Психологічні чинники самодетермінації особистості в освітньому просторі». Її зміст засвідчує, що в досліджуваній час в українській педагогічній психології

здійснювалося поглиблене вивчення розвитку особистості в процесі навчання (Психологічні чинники самодетермінації особистості, 2013). На підставі проведених експериментів науковці окреслили психологічні засади побудови навчальних курсів на діяльнісній основі. Водночас за керівництва академіка С. Максименка розроблялися методи діагностики психічного розвитку школярів, рівня сформованості у них учіннєвої діяльності. У результаті колективного дослідження було розроблено і впроваджено програми навчальних курсів і діагностичні завдання, побудовані на матеріалі різних навчальних предметів для окремих вікових груп учнів, що стало вагомою конкретизацією теоретичних ідей про індивідуалізацію шкільної освіти (Інститут психології імені Г. С. Костюка, офіційний веб-сайт). У лабораторії також здійснено дослідження шкільних неврозів серед різних вікових груп школярів (Терещенко, 2007), психологічних особливостей становлення творчої особистості молодшого школяра (Чудакова, 2010), психологічних особливостей комунікативних здібностей підлітків, схильних до агресивної поведінки (Бучма, 2007), проблеми переходу учнів з молодшої до основної школи (Дзюбко, 2010).

З поміж винятково важливих психолого-педагогічних досліджень, що сприяли модернізації української освіти на засадах особистісно орієнтованого навчання у досліджуваній час, виокремимо напрацювання академіка НАПН України В. Моляка та представників його наукової школи. Працюючи у лабораторії психології творчості Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, вчений обґрунтував психологічну теорію творчості або теорію творчої конструктології (Моляко, 2002, 2007), на основі якої він та його колеги, учні розробляли підходи до вивчення творчої діяльності, зокрема і школярів.

Згідно з концепцією творчого сприймання інформації, розробленою академіком В. Моляко, творчість особистості виявляється у процесі сприймання чогось відомого з подальшим віднайденням нових елементів, ознак тощо. Сприймання може бути описане як функціонування ланцюга «праобраз – прообраз – образ-орієнтир», тому суттєвим є міркування вченого про те, що «...розв'язання нової задачі формування творчого перцептивного образу конструкції відіграє роль організуючого і регулюючого процесу проекту, і навпаки, коли йдеться про створення хибного

образу, сприймання відіграватиме роль блокіратора» (Моляко, 2013). «Нетворче» сприймання вчений розглядав як фіксацію «чогось», а «творче» – як розуміння, пояснення, тлумачення «чогось» (незалежно від глибини такого тлумачення, чи розуміння).

В. Моляко (2007) обґрунтував функціонування таких найчастіше застосовуваних мисленневих стратегій творчості, як: комбінування, аналогізування, реконструювання, універсальна стратегія та стратегія випадкових під-становок (з перших літер зазначених мисленневих операцій й утворено абревіатуру КАРУС) (с. 234). Отже, за Моляко, творення – це пошуки аналогів, комбінацій, реконструкція, універсальні стратегії, а також дії, не об'єднані єдиним стрижнем пошуку. Останні вчений умовно назвав стратегією «випадкових підстановок». Узasadнений ним стратегіальний підхід (2002 р.), котрий передбачає використання індивідом стратегій рішення – суб'єктивної програми розв'язання нової задачі, або відображає «провідну тенденцію пошукової діяльності особистості» (Моляко, 2004), став дієвим інструментом скерування особистості до самореалізації в умовах шкільного освітнього середовища (Моляко, 2002). На думку вченого, «оволодіння стратегіями і тактиками конструювання є однією з основ оволодіння професією, підвищення творчої активності, майстерності. Важливо лише, щоб таке оволодіння узгоджувалося з нахилами, здібностями особи» (Моляко, 2007, с. 114). Оскільки стратегії творчості корелюються з обдарованістю, не дивно, що у досліджуваний час В. Моляко плідно співпрацював з колегами з Житомирського державного університету, які займалися питаннями обдарованості особистості. У створеній ними колективній монографії «Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень» (2006 р.) теоретичні здобутки було поєднано з результатами емпіричних досліджень з використанням власних психологічних методик (КАРУС, МВЦС (методика вивчення ціннісної свідомості) та МВДЗ (методика вивчення динаміки здібностей) та ін.). У монографії розкрито особливості взаємодії вікових, соціально-психологічних і суб'єктно ціннісних чинників у розвитку творчо обдарованої особистості, динаміку розвитку творчо обдарованої особистості – від проявів творчого потенціалу до стратегіальної організації свідомості (Здібності, творчість, обдарованість, 2006).

Варто також виділити як вагомі вміщені в монографії описи методики вивчення динаміки здібностей та адаптації методики до окремих вікових етапів – дошкільного, молодшого шкільного, підліткового, системи тренінгів ціннісної підтримки розвитку здібностей учнів, розроблені О. Музиною, І. Загурською, А. Вишиною. Науковці вивчали здібності як «родові якості людини» і тлумачили здібності та обдарованість як істотний складник загальної структури особистості, в якому поєднуються психічні процеси і психічні властивості особистості.

Окрім згаданих стратегій В. Моляко виділив й пояснив 3 цикли творчого процесу (розуміння умов, формування задуму, перевірка гіпотези) й окреслив низку тактик творчого пошуку (Здібності, творчість, обдарованість, 2006, с. 24–27). Моделюючи на практиці розвиток творчої діяльності у руслі стратегіального підходу, вчений застосовував «утруднюючі чинники» як іманентні для творчості засоби мобілізації суб'єктної активності людини (Здібності, творчість, обдарованість, 2006, с. 21). Історіо-графічний пошук показав, що ідеї створеної В. Моляко психологічної теорії творчої конструкторії реалізуються багатьма дослідниками у розробленні підходів до вивчення психологічних аспектів різних сфер творчої діяльності, у діяльності Центрів психології творчості (філії лабораторії психології творчості), що діють на базі низки українських ЗВО та навчальних закладів нового типу, в кандидатських та докторських дисертаціях фахівців з усіх регіонів України.

Щоб повніше охопити предметне поле психолого-педагогічних досліджень, конотованих з різнобічним вивченням питань впровадження особистісно орієнтованої освіти, проведених в Україні у перш десятиліття незалежного буття, ми здійснили контент-аналіз тематики близько 293 захищених у 2000-і роки кандидатських і докторських робіт (Дисертації), а також близько 435 закоординованих у досліджуваний історичний час психолого-педагогічних досліджень дисертаційного рівня (Протоколи засідань Міжвідомчої ради). У результаті встановлено, що найчастіше науковці зверталися до студіювання: різноманітних психічних аспектів навчання молодших школярів (близько 39% від виділеної загальної кількості психологічних досліджень), психічних аспектів навчання учнів основної і старшої школи (близько 15%), психічних особливостей формуван-

ня у школярів професійного вибору (близько 11%), тривожності і особистісної адаптованості школярів (близько 8%), ролі вчителя у здійсненні особистісно орієнтованого підходу до учнів (близько 6%). По 5% припадає на вивчення психічних особливостей розвитку творчого мислення учнів і психологічного супроводу учнів з вадами психофізичного розвитку. По 2% припадає на дослідження психології розвитку інтелекту і когнітивного роз-

витку школярів, мотивації учіння, психічних особливостей особистісного розвитку учнів, схильних до девіантної поведінки, розвитку у школярів Я-концепції. Поодинокими студіями засвідчене вивчення питань обдарованості дітей різного шкільного віку, індивідуальних відмінностей учнів в умовах профільного навчання. Інфографіку результатів аналізу дисертаційних досліджень представлено на рис. 1 і рис. 2.

Рис. 1. Дослідження психологічних аспектів навчання школярів (2000-і рр.).

- усього досліджень у галузі педагогічної психології
- дослідження, присвячені реалізації особистісно орієнтованого підходу до учнів

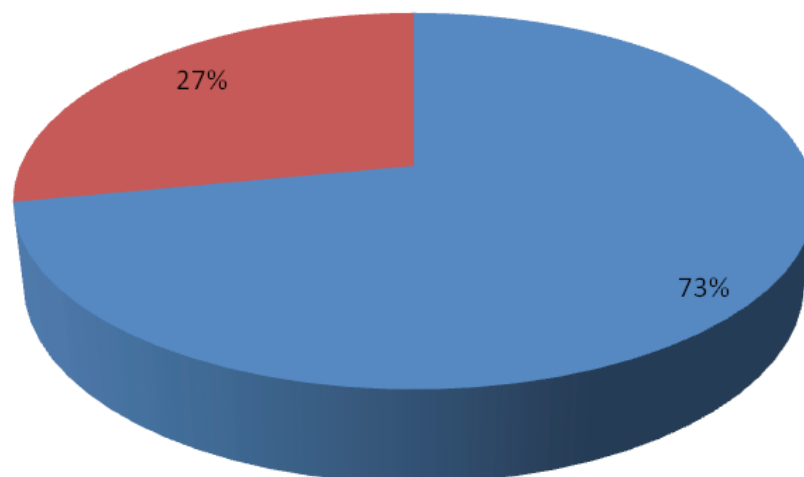

Рис. 2. Дослідження реалізації особистісно орієнтованого підходу до учнів (2000-і рр.).

Проаналізуємо кілька прикладів типових для розгляданого історичного часу досліджень у галузі педагогічної психології, пов'язаних з практичним упровадженням особистісно орієнтованого навчання. Так, експериментальну перевірку доцільності використання диференційованого підходу до учнів 4–5 класів у процесі навчання української мови здійснила Н. Андріяшина (1999). Вона використала «умовний поділ учнів на групи в залежності від їхньої успішності і розумового розвитку», а головне – з урахуванням рівнів розвитку в них уваги, що дало можливість виділити й обґрунтувати індивідуальні ознаки школярів, котрі входили до першої групи – встигаючі у навчанні, і другої групи – невстигаючі у навчанні. При цьому автор змогла диференціювати особистісні особливості дітей кожної з груп на 4 умовні підгрупи (с. 6–7). У підсумку Н. Андріяшина визначила 3 рівні успішності навчання, що дало змогу у ході експерименту пропонувати учням відповідно завдання різної складності. Водночас діти могли здійснювати перехід на інший рівень складності (с. 8). Окрім описаних способів диференціації, дослідниця використовувала індивідуальні, групові й колективні форми роботи з учнями, що сукупно давало позитивний ефект на всіх етапах уроку. На підставі позитивних результатів експерименту Н. Андріяшина розробила методичні рекомендації для вчителів-мовників з метою «підвищення знань учнів з української мови».

А, наприклад, у публікації В. Литовської «Діалогічний підхід до організації шкільного навчання та культурна значущість писемного мовлення школяра» (2014), назва якої обіцяє виклад важливих для навчального процесу результатів, розлого представлено міркування М. Бубера, М. Бахтіна, К. Роджерса, В. Сухомлинського, Т. Флоренського про роль діалогу в розвитку людини, теоретично окреслено «культурну значущість писемного мовлення школяра» (с. 241), наголошено, що вчителі і школярі мають усвідомити безальтернативність діалогічного спілкування, хоча й не розкрито, як саме цього досягати на практиці. Науковець лише констатує, що здійснені нею «пошукові психолого-педагогічні експерименти (зі створення Школи діалогу культур – прим.), спиралися на «стихійно сформовані діалогічні умонастрої вчителів та учнів» (с. 249). В. Литовська обмежується висновком умоглядного характеру про те, що «писемне мовлення стає

потрібним школяру внаслідок навчання його читати», водночас зазначаючи: у проведенні експерименту з «вирощування» у вчорашніх дошкільнят потреби у писемному мовленні (с. 257) ґрунтувалися на ідеях Л. Виготського. Автор публікації не розкрила особисті результати того, як саме проводила експеримент і яких саме результатів досягла. Подібні описи «теоретичних» експериментів, як довів контент-аналіз, хоча й зустрічалися, але складали незначну кількість досліджень.

Висновки. В останні роки ХХ ст. – у перші десятиліття ХХІ ст. в українській філософії, психології, педагогіці було обґрунтовано й актуалізовано нові у парадигмальному вимірі філософсько-освітні ідеї щодо ролі особистості і суспільства у розбудові самостійної, європо-центрованої Української держави. Це було вмотивовано не лише здобуттям країною незалежного статусу, а й об'єктивною потребою змінити освітню парадигму відповідно до тенденцій в науці й освіті розвинутих країн світу, де у другій половині ХХ ст. відбулася зміна не-класичної парадигми освіти на постнекласичну (екзистенційну або гуманістичну).

Саме у руслі визнання самоцінності людини розпочалося оновлення засад й української науки та освіти. Раціонально-знанневий характер класичної парадигми освіти, що панувала в світі у першу половину ХХ ст. (в Україні – до початку 1990-х років), суперечив вимогам гуманізації знання, істотно ускладненого інформаційним вибухом. Необхідність розроблення нових моделей освіти випливала з потреби конструювання механізмів адаптації людини до швидко змінюваного, мінливого світу, складність якого неухильно зростає. Постнекласична парадигма освіти, яка визнає плюралізм самоцінних практик, спонукає до нових форм виробництва знань, характеризується насамперед посиленням гуманістичної компоненти. Саме особистісно орієнтована парадигма, розвинута у працях В. Кременя, І. Беха, С. Максименка, В. Моляка визначила орієнтири розвитку української освіти на початку ХХІ ст. У їхніх дослідженнях нові ідеї освіти були пов'язані з вимогою залучити дитину/людину до постійного активного процесу самореалізації, відкриття та засвоєння світу. Завданням освіти стає формуванням інноваційної людини, яка постійно знаходиться в стані пошуку, здатної до творчості і самостійного прийняття нестандартних рішень. Тому у пра-

цях українських учених, причетних до розроблення засад особистісно орієнтованої освіти, відображено перехід від репродуктивного навчання і формування лінійного мислення, до навчання, яке формує пошукові орієнтації, творчий підхід, забезпечує саморозвиток і самореалізацію потенцій особистості.

Узагальнюючи, можемо стверджувати: з середини 1990-х років у дослідженнях укра-

їнських науковців утвердилася гуманістична парадигма суб'єктності, водночас у вивченні особистості школяра зберігалася методологія діяльнісного підходу.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у висвітленні й аналізі досягнень українських учених в галузі модернізації освіти відповідно до вимог розвитку постнекласичної науки.

Література

- Андріяшина Н. В. Диференційований підхід до вивчення української мови з врахуванням особливостей уваги учнів як фактора розвивального навчання. *Особистість і трансформаційні процеси у суспільстві. Психолого-педагогічні проблеми сучасної освіти*. Матеріали III Харківських Міжнародних психологічних читань. Харків, 1999. Ч. 3. С. 5–9.
- Андрущенко В. П. Високе покликання. *Шлях до себе – шлях до людей: Привітання, спогади, враження від співпраці та зустрічей* / В. І. Кушерець (ред.); С. О. Сисоева (відп. упоряд.). Київ: Знання України, 2017. С. 102–114.
- Андрущенко В. П. Філософія освіти XXI століття: у пошуках перспективи. *Філософія освіти*. 2006. № 1. С. 6–12.
- Бех І. Д. Виховання особистості. Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь, 2003. 278 с.
- Бех І. Д. Нові методології виховання підростаючої особистості. *Український соціум*. 2004. № 1 (3). С. 88–94.
- Дидактичні засади диференціації навчання в основній школі: монографія / В. І. Кизенко (ред.). Київ: Педагогічна думка, 2012. 216 с.
- Дисертації. URL: www.lib.ua-ru.net/diss/cont/370273.html (дата звернення: 05.02.2018).
- Диференціація навчання на різних ступенях загальної середньої освіти: теорія, практика, перспективи: Матеріали методологічного семінару АПН України, 20 листопада 2008 р., м. Київ. Київ: Педагогічна думка, 2009. 188 с.
- Диференційований підхід в історії української школи (кінець XIX – перша третина XX ст.): Монографія / О. В. Сухомлинська та ін. Київ: Педагогічна думка, 2013. 637 с.
- Дічек Н. П. Формування особистісно орієнтованої парадигми шкільної освіти у дослідженнях українських психологів (1980-ті рр.). *Педагогіка і психологія*. 2015. № 4. С. 15–29.
- Дічек Н. П. Внесок психологів України в індивідуалізацію навчального процесу в середній школі (друга половина XX ст.). *Український педагогічний журнал*. 2018. № 1. С. 15–30.
- II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти (7–9 жовтня 2001 р.). Київ, 2002. 232 с.
- Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень: колективна монографія / В. Моляко, О. Музика (ред.). Житомир: Рута, 2006. 320 с.
- Інститут психології імені Г. С. Костюка. Офіційний веб-сайт. URL: <http://inpsy.naps.gov.ua/info/185> (дата звернення: 05.03.2018).
- Інституту психології ім. Г. С. Костюка – 60 років. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Київ: Міленіум, 2006. 340 с.
- Кремень В. Г. (2014). Людина як суб'єкт творчої діяльності: інноваційний аспект. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. № 9–10. С. 6–10.
- Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ: Педагогічна думка, 2009. 520 с.
- Кремень В. Г. Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум. Київ: Грамота, 2010. 576 с.
- Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні: інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ: Грамота, 2005. 448 с.
- Кремень В. Г. Якісна освіта і нові вимоги часу. *Педагогічна і психологічна науки в Україні: збірник наукових праць до 15-річчя АПН України. Т. 1. Теорія та історія педагогіки*. Київ: Педагогічна думка, 2007. С. 11–24.

- Кремень В. Г. Освіта у вимірах методології синергетики. *Педагогічна і психологічна науки в Україні: збірник наукових праць. Т. 1. Загальна педагогіка та філософія освіти*. Київ: Педагогічна думка, 2012. С. 11–23.
- Кремень В. Г. Пріоритет освіти і науки. *Вісник НАН України*. 2016. № 9. С. 21–23.
- Культуротвірна функція психологічної науки: Монографія / Г. О. Балл (ред.). Київ – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 264 с.
- Лабораторія психології навчання Інститут психології імені Г. С. Костюка. URL: <http://psychology-naes-ua.institute/info/123/> (дата звернення: 5.02.2018).
- Лабораторія психології творчості Інститут психології імені Г. С. Костюка. URL: <http://psychology-naes-ua.institute/info/131/> (дата звернення: 03.03.2018).
- Максименко С. Д. Диференційоване навчання: до проблеми психологічного супроводу. *Диференціація навчання на різних ступенях загальної середньої освіти: теорія, практика, перспективи. Матеріали методологічного семінару АПН України, 20 листопада 2008 р., м. Київ*. Київ: Педагогічна думка, 2008. С. 13–18.
- Максименко С. Д. Основи генетичної психології. Київ: НПЦ Перспектива, 1998. 220 с.
- Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості: Монографія. Київ: Вид-во ТОВ «КММ», 2006. 256 с.
- Максименко С. Д. Метод дослідження особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 7. С. 1–8.
- Моляко В. О. Психологічна теорія творчості. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Вип. 22. Актуальні проблеми сучасної української психології. Київ: Міленіум, 2002. С. 221–229.
- Моляко В. А. Стратегии решения новых задач в процессе творческой деятельности. *Обдарована дитина*. 2002. № 4. С. 33–43.
- Моляко В. О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 8. С. 1–4.
- Моляко В. А. Творческая конструкторология (пролегомены). Киев: Освіта України, 2007. 388 с.
- Моляко В. О. Проблемы функционирования творческого восприятия в условиях избыточной информации различной модальности и значимости. *Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. 2013. Т. XII. Вип. 16. С. 7–19.
- Нариси з історії розвитку диференційованого підходу до організації навчання в українській школі (кінець 30-х–80-ті рр. XX ст.) / Н. П. Дічек (ред.). Київ: Педагогічна думка, 2017. С. 86–196.
- Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. URL: repository.ldufk.edu.ua/.../1/natsionalna%20doktryna.pdf (дата звернення: 03.03.2018).
- Подмазін С. І. Особистісно орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз). Автореф. дис. на здобуття... д-ра філософських наук 09.00.03. Дніпропетровськ, 2006. 34 с.
- Психологічні чинники самодетермінації особистості в освітньому просторі: монографія / С. Д. Максименко (ред.). Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 324 с.
- Психологічне дослідження творчих перцептивних процесів на різних вікових рівнях: монографія / В. О. Моляко (ред.). Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. 210 с.
- Прокопенко І. Ф. Дитиноцентризм у педагогічній творчості академіка В. Г. Кременя. URL: www.info-library.com.ua/books-text-10289.html (дата звернення: 03.03.2018).
- Протоколи засідань Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (2004–2010 рр.). URL: https://www.google.com.ua/search?q=Протоколи+засідань+координаційної+ради+НАПН+України&rlz=1C1AVSX_enUA734UA735&oq=Протоколи+засідань+коо (дата звернення: 05.03.2018).
- Становлення психологічної думки в Україні: провідні ідеї та історія розвитку: монографія / В. В. Турбан (ред.). Київ – Кіровоград, Імекс-ЛТД, 2014. 306 с.
- Становлення базових парадигм української психології: монографія / В. В. Турбан (ред.). Київ: Слово, 2017. 257 с.

References

- Andriiashyna, N. V. (1999). Dyferentsiiovanyi pidkhid do vvychennia ukrainskoi movy z vrakhuvanniam osoblyvosti uvahy uchniv yak faktora rozvyvalnoho navchannia [The differential approach in teaching Ukrainian language on the base of consideration the level of students' attention as a factor of developing education]. In *Osobystist i transformatsiini protsesy u suspilstvi. Psykholoho-pedahohichni problemy suchasnoi osvity. Materialy III Kharkivskykh Mizhnarodnykh psykholohichnykh chytan* (pp. 5–9). Kharkiv. Vol. 3 (ukr).
- Andrushchenko, V. P. (2017). Vysoke poklykannia [The High Mission]. In V. I. Kusherets, S. O. Sysioieva (Eds.). *Shliakh do sebe – shliakh do liudei: Pryvitannia, spohady, vrazhennia vid spivpratsi ta zustrichei* (pp. 102–114). Kyiv, Ukraine: Znannia Ukrainy (ukr).
- Andrushchenko, V. P. (2006). Filosofiia osvity XXI stolittia: u poshukakh perspektyvy [The Philosophy of Education of the XXIst cen.]. *Filosofiia osvity*, 1, 6–12 (ukr).
- Bekh, I. D. (2003). *Vykhovannia osobystosti [The Upbringing of Person]. Kn. 1. Osobystisno oriientovanyi pidkhid: teoretyko-tekhnohichni zasady*. Kyiv, Ukraine: Lybid (ukr).
- Bekh, I. D. (2004). Novi metodolohii vykhovannia pidrostaiuchoi osobystosti [The New Methodology of Upbringing of Person]. *Ukrainskyi sotsium*, 1 (3), 88–94 (ukr).
- Kyzenko, V. I. (Ed.) (2012). *Dydaktychni zasady dyferentsiatsii navchannia v osnovnii shkoli: monohrafiia [Didactic bases of differentiated education in secondary school: monograf]*. Kyiv, Ukraine: Pedahohichna dumka (ukr).
- Dyferentsiatsiia navchannia na riznykh stupeniakh zahalnoi serednoi osvity: teoriia, praktyka, perspektyvy [The differentiation of education at different stages of secondary education: theory, practice, perspectives]* (2009). Materialy metodolohichnoho seminaru APN Ukrainy, 20 lystopada 2008 r., m. Kyiv. Kyiv, Ukraine: Pedahohichna dumka (ukr).
- Suhomlinska, O. V. et al. (2013). *Dyferentsiiovanyi pidkhid v istorii ukrainskoi shkoly (kinets XIX – persha tretyna XX st.: Monographia) [The differentiatonal approach in the history Ukrainian secondary school (the end of the XIXth – the first third of the XXth cen.: Monograph)]*. Kyiv, Ukraine Pedahohichna dumka (ukr).
- Dichek, N. P. (2015). Formuvannia osobystisno oriientovanoi paradyhmy shkilnoi osvity u doslidzhenniakh ukrainskykh psykholohiv (1980-ti rr.) [The formation of a personality-oriented educational paradigm in the works of Ukrainian psychologists (1980s)]. *Pedahohika i psykholohiia*, 4, 15–29 (ukr).
- Dichek, N. P. (2018). Vnesok psykholohiv Ukrainy v individualizatsiiu navchalnoho protsesu v serednii shkoli (druha polovyna KhKh st.) [Ukrainian psychologists' contribution in the individualization of the educational process in the secondary school (the second half of the XXth cen.)]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 1, 15–30 (ukr).
- II Vseukrainskyi zizd pratsivnykiv osvity (7–9 zhovtnia 2001 r.) [The II-d Ukrainian Congress of the representatives of Education]* (2002). Kyiv, Ukraine (ukr).
- Moliako, V., Muzyka, O. (Eds.) (2006). *Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzen: monohrafiia [Abilities, creativity, giftedness: theory, methods, results of research: monograf]*. Zhytomyr, Ukraine: Ruta (ukr).
- Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka. Oficijnij veb-sajt [H. S. Kostiuk Institute of psychology. Official web-site]*. Retrieved from <http://inpsy.naps.gov.ua/info/185> (ukr).
- Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuka – 60 rokiv [H. S. Kostiuk Institute of psychology is 60 years old] (2006). *Naukovi zapysky Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy*. Kyiv, Ukraine: Milenium (ukr).
- Kremen, V. H. (2014). Liudyna yak subiekt tvorchoi diialnosti: innovatsiinyi aspekt [Man as a subject of creative activity: innovative aspects]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*, 9–10, 6–10 (ukr).
- Kremen, V. H. (2009). *Filosofiia liudynotsentryzmu v stratehiiakh osvitnoho prostoru [Mancentered Philosophy in the strategies the development of Education]*. Kyiv, Ukraine: Pedahohichna dumka (ukr).
- Kremen, V. H. (2010). *Filosofiia natsionalnoi idei: Liudyna. Osvita. Sotsium [Philosophy of the National Idea: Person. Education. Society]*. Kyiv, Ukraine: Hramota (ukr).
- Kremen, V. H. (2005). *Osvita i nauka v Ukrayini: innovacijni aspekti. Strategiya. Realizaciya. Rezultati [Education and Science in Ukraine: Innovative Aspects. Strategy. Realization. Results]*. Kyiv, Ukraine: Hramota (ukr).

- Kremen, V. H. (2007). Yakisna osvita i novi vymohy chasu [Quality education and new requirements of the time]. *Pedahohichna i psykholohichna nauky v Ukraini: zbirnyk naukovykh prats do 15-richchia APN Ukrainy. Vol. 1. Teoriia ta istoriia pedahohiky* (pp. 11–24). Kyiv, Ukraine: Pedahohichna dumka (ukr).
- Kremen, V. H. (2012). Osvita u vymirakh metodolohii synerhetyky [Education in measurements of synergetics]. *Pedahohichna i psykholohichna nauky v Ukraini: zbirnyk naukovykh prats. Vol. 1. Zahalna pedahohika ta filosofii osvity* (pp. 11–23). Kyiv, Ukraine: Pedahohichna dumka (ukr).
- Kremen, V. H. (2016). Priorytet osvity i nauky [Priorities of the education and science]. *Visnyk NAN Ukrainy*, 9, 21–23 (ukr).
- Ball, H. (Ed.) (2014). *Kulturotvirna funktsiia psykholohichnoi nauky: Monohrafiia [Cultural harvesting function of Psychology: Monohraf].* Kyiv – Kirovohrad, Ukraine (ukr).
- Laboratoriia psykholohii navchannia Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka [Laboratory of the Psychology of studying of H. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine].* Retrieved from <http://psychology-naes-ua.institute/info/123/> (ukr).
- Laboratoriia psykholohii tvorchosti Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka [Psychology of giftedness laboratory of G. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine].* Retrieved from <http://psychology-naes-ua.institute/info/131/> (ukr).
- Maksymenko, S. D. (2008). Dyferentsiiovane navchannia: do problemy psykholohichnoho suprovodu [The differentiation of school education: to the problem of psychological faciletating]. In *Dyferentsiatsiia navchannia na riznykh stupeniakh zahalnoi serednoi osvity: teoriia, praktyka, perspektyvy. Materialy metodolohichnoho seminaru APN Ukrainy, 20 lystopada 2008 r., m. Kyiv* (pp. 13–18). Kyiv, Ukraine: Pedahohichna dumka (ukr).
- Maksymenko, S. D. (1998). *Osnovy henetychnoi psykholohii [Basics of genetic psychology].* Kyiv, Ukraine: NPTs Perspektyva (ukr).
- Maksymenko, S. D. (2006). *Heneza zdiisnennia osobystosti: monohrafiia [Genesis of self- identity: monohraf].* Kyiv, Ukraine: Vyd-vo TOV «KMM» (ukr).
- Maksymenko, S. D. (2004). Metod doslidzhennia osobystosti [Personality research method]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*, 7, 1–8 (ukr).
- Moliako, V. O. (2002). Psykholohichna teoriia tvorchosti [Psychological theory of creativity]. *Aktualni problemy suchasnoi ukrainskoi psykholohii. Naukovi zapysky Instytututu psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy.* Kyiv, Ukraine: Milenium, 22, 221–229 (ukr).
- Moliako, V. A. (2002). Stratehyi reshenyia novykh zadach v protsesse tvorcheskoi deiatelnosti [Strategies for solving new tasks in the process of creative activity]. *Obdarovana dytyna*, 4, 33–43 (rus).
- Moliako, V. O. (2004). Psykholohiia tvorchosti – nova paradyhma doslidzhennia konstruktyvnoi diialnosti liudyny [Psychology of creativity – a new paradigm of research of constructive human activity]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*, 8, 1–4 (ukr).
- Moliako, V. A. (2007). *Tvorcheskaia konstruktolohiia (prolehomeny) [Creative constructology (prolegomenon)].* Kyiv, Ukraine: Osvyta Ukrainy (rus).
- Moliako, V. O. (2013). Problemy funktsionirovanyia tvorcheskoho vospriatyia v uslovyakh yzbytochnoi ynformatsyy razlychnoi modalnosti y znachymosti. [Problems of the functioning of creative perception in terms of redundant information of various modalities]. *Aktualni problemy psykholohii. Zbirnyk naukovykh prats Instytututu psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy, Vol. XII, Vyp. 16*, 7–19 (rus).
- Dichek, N. (Ed.) (2017). *Narysy z istorii rozvytku dyferentsiiovanoho pidkhodu do orhanizatsii navchannia v ukrainskii shkoli (kinets 30-kh – 80-ti rr. XX st.) [Essays on the history of the development of a differentiated approach to the organization of training in the Ukrainian secondary school (the end of the 1930th – 1980th)].* Kyiv, Ukraine: Pedahohichna dumka, 86–196 (ukr).
- Natsionalna doktryna rozvytku osvity Ukrainy u XXI stolitti [The National Doctrine of the Development of Ukrainian Education in the XXIth cen.].* Retrieved from repository.ldufk.edu.ua/.../1/natsionalna%20doktryna.pdf (ukr).
- Podmazin, S. I. (2006). *Osobystisno oriientovana osvita (sotsialno-filosofskyi analiz) [Personally oriented education (social and philosophical aspect)].* Extended abstract of candidate's thesis: 09.00.03. Dnipropetrovsk, Ukraine (ukr).

- Maksymenko, S. D. (Ed.) (2013). *Psykhologichni chynnyky samodeterminatsii osobystosti v osvithnomu prostori: monohrafiia* [Psychological factors of personal self-determination in the educational space: monohrafi]. Kirovohrad, Ukraine: Imeks-LTD (ukr).
- Moliako, V. O. (Ed.) (2012). *Psykhologichne doslidzhennia tvorchykh pertseptyvnykh protsesiv na riznykh vikovykh rivniakh: monohrafiia* [Psychological research of creative perceptual processes at various age levels: monohrafi]. Kirovohrad, Ukraine: Imeks-LTD (ukr).
- Prokopenko, I. F. *Dytynotsentryzm u pedahohichnii tvorchosti akademika V. H. Kremenia* [Child-centered Education in the Pedagogical Creativity of Academic V. H. Kremen]. Retrieved from www.info-library.com.ua/books-text-10289.html (ukr).
- Protokoly zasidan Mizhvidomchoi rady z koordynatsii naukovykh doslidzen z pedahohichnykh ta psykhologichnykh nauk v Ukraini (2004–2010 rr.)* [Minutes of meetings of the Interdepartmental council for the coordination of research in the field of pedagogy and psychology]. Retrieved from: https://www.google.com.ua/search?q=Protokoly+zasidan+koordynatsiinoi+rady+NAPN+Ukkrainy&rlz=1C1AVSX_enUA734UA735&oq=Protokoly+zasidan+koo (ukr).
- Turban, V. V. (Ed.) (2014). *Stanovlennia psykhologichnoi dumky v Ukraini: providni idei ta istoriia rozvytku: monohrafiia* [Formation of psychological thought in Ukraine: leading ideas and history of development: monohrafi]. Kyiv – Kirovohrad, Ukraine: Imeks-LTD (ukr).
- Turban, V. V. (Ed.) (2017). *Stanovlennia bazovykh paradyhm ukrainskoi psykhologii: monohrafiia* [Formation of psychological thought in Ukraine: leading ideas and history of the development: monohrafi]. Kyiv – Kirovohrad, Ukraine: Imeks-LTD (ukr).
- Disertacyi* [Dissertations]. Retrieved from www.lib.ua-ru.net/diss/cont/370273.html (ukr).

РАЗВИТИЕ ФИЛОСОФСКИХ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСНОВ ЛИЧНОСТНО ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НЕЗАВИСИМОЙ УКРАИНЕ

Дичек Наталия, доктор педагогических наук, профессор,
заведующая отделом истории и философии образования, Институт педагогики НАПН Украины,
ул. Сечевых стрельцов, 52-Д, 04053 Киев, Украина,
n.p.dichek@gmail.com

В статье освещены ведущие идеи украинских ученых – философов, психологов, педагогов – о путях гуманизации образования в период его реформирования на принципах педоцентризма (1991–2014). Отражены положения личностно ориентированной парадигмы образования, генетической психологии, психологии творчества, подходы к обоснованию образования одаренных детей. Обосновано, что со середины 1990-х годов обучение и воспитание в украинской школе начали модернизировать в духе новой постнеклассической модели образования, согласно которой ценностью было признано не приобретение личностью суммы знаний, а развитие ее потенций и возможностей, процесс ее творческой самоактуализации и самореализации, то есть личностно ориентированная модель школьного образования. Показано, что украинские ученые в своих исследованиях обосновывали гуманистическую парадигму субъектности. В то же время в изучении личности школьника сохранялась методология деятельностного подхода.

Ключевые слова: *деятельностная парадигма; индивидуальный подход; личностно ориентированное образование; одаренность; постнеклассическая модель образования; творческое развитие.*

DEVELOPMENT OF PHILOSOPHICAL AND PSYCHOLOGICAL PRINCIPLES OF PERSON-CENTERED EDUCATION IN INDEPENDENT UKRAINE

Dichek Nataliya, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Head of the Department of History and Philosophy of Education,
Institute of Pedagogy, the National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
52-D Sichovih Striltsiv Str., Kyiv, Ukraine, n.p.dichek@gmail.com

The article highlights the leading ideas of Ukrainian scientists – philosophers, psychologists, educators – about the ways of individualization of education in the period of its reforming on a humanistic basis

(1991-2014). *The provisions of the personality-oriented paradigm of education, genetic psychology, psychology of creativity, approaches to the education of gifted children are reflected. It was substantiated that since the mid-1990s, education and upbringing in the Ukrainian school began to modernize in the spirit of the new post-non-classical education model. According to it declared, it wasn't the acquisition of a person's amount of knowledge that was recognized as a value, but the development of person's potential and capabilities, the process of its creative self-actualization and self-realization, that is, the personality-oriented model of school education, the value of school education. It is shown that Ukrainian scientists in their studies substantiated the humanistic paradigm of subjectivity.*

It is shown that V. Kremen as the President of the National Academy of Education of Ukraine develops the paradigm of human centeredness in the context of the synergy of the value-cognitive meanings of the educational process and in the context of the actual philosophical problem of «complexity».

The post-non-classical Ukrainian system of education is approved based on its informatization and computerization, and the development of the individual is largely based on the possibilities of the information space. However, the methodology of the activity approach remained in the study of the personality of the student.

Ukrainian scientists created the basis for the study of the students' psyche not as a combination of individual mental functions and cognitive parameters, which is characteristic of functional and cognitive psychology, but as an integrity with all the individual characteristics and manifestations that the person as a subject develops, organizes and controls.

Key words: *activity paradigm; creative development; individual approach; giftedness; personally oriented education; post-non-classical model of education*

Стаття надійшла до редакції 10.04.2019

Прийнято до друку 30.05.2019